

Управління культури Харківської обласної адміністрації
Харківська обласна універсальна наукова бібліотека

ВЕЛЕТЕНЬ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

**(До 115-річчя з дня народження
С.А.Таранушенка)**

Пам'ятка читачеві

Харків 2004

Посібник присвячено Стефану Андрійовичу Таранушенку – відомому мистецтвознавцю, життя і творчість якого були міцно пов'язані зі Слобожанщиною. Пам'ятка містить фактографічні і бібліографічні матеріали про життя та науковий доробок вченого. Підготовка посібника проводилася за фондами ХОУНБ та ресурсами Інтернету. Матеріали описано за існуючими правилами та систематизовано у рубриках:

- С.А.Таранушенко: сторінки біографії;
- Основні дати життя і діяльності;
- Показчик друкованих праць вченого;
- Література про життя і творчість А. С. Таранушенка.

Пам'ятка призначена широкому колу читачів

Стефан Таранушенко: сторінки біографії

Уявленню про красу самотньої архітектури Лівобережної України світ зобов'язаний у величезній мірі працям видатного історико-мистецтвознавця Стефана Андрійовича Таранушенка. Він обстежив, сфотографував, обмірив і описав безліч пам'ятників архітектури і творів народного мистецтва, велика частина яких нині безповоротно втрачена.

О.Лейбфрейд

Народився Стефан Андрійович Таранушенко 21 грудня 1889 року в м. Лебедин Харківської губернії (нині Сумська область) в родині дрібного торговця. Навчався в народному, а потім міському училищі і завершив середню освіту в Охтирській класичній гімназії, яку закінчив екстерном. Заробляв собі на життя уроками латинської мови. Багато подорожував по селах, розшукуючи й оглядаючи старовинні дерев'яні церкви.

У 1910 році Стефан Таранушенко вступив до Харківського університету. Навчаючись на слов'яно-російському підвідділі історико-філологічного факультету, він захопився вивченням народного мистецтва України. Здібного і працьовитого студента підтримав видатний вчений, професор Ф.І.Шміт. За дипломну роботу "Іконографія українського іконостасу" молодий мистецтвознавець був удостоєний золотої медалі. Після закінчення університетського курсу його залишають на кафедрі теорії й історії мистецтв для підготовки до професури і призначають асистентом музею красних мистецтв і старожитностей.

Революцію 1917 року Таранушенко, як і багато інших представників української інтелігенції, сприйняв як початок відродження самотньої національної культури. Молодий вчений занурився до роботи зі збору, охорони і пропаганди творів українського мистецтва й архітектури.

У 1920 році Таранушенко очолив Церковно-історичний музей (м. Харків). Спочатку завданням музею було збирання, збереження і вивчення пам'ятників стародавнього українського мистецтва, пов'язаних з релігійним культом. У серпні 1922 року Церковно-історичний музей було перейменовано у Республіканський музей українського мистецтва і переміщено на територію Покровського монастиря. Стефан Андрійович незмінно керував цим музеєм до 1933 року. У той самий час розгорнулася педагогічна діяльність вченого. У 1918 році С.А.Таранушенка обрали доцентом історико-філологічного факультету, а в 1920 - ад'юнктом-професором Українського інституту суспільних наук у Полтаві. Одночасно він викладав у Харківській академії теоретичних знань, яка була утворена при реорганізації університету. У 1924 році Стефан Андрійович захистив дисертацію і очолив сектор мистецтв, керував аспірантами. У 1924- 1929 рр. він викладав також у Харківському художньому інституті.

Дослідження монументальної архітектури Лівобережжя стало головною справою життя вченого. Стефан Андрійович щороку організовував наукові експедиції, під час яких було досліджено понад 60 храмів і 150 старовинних хат. Першим з українських мистецтвознавців Таранушенко звернув увагу на народне житло як на витвір мистецтва. На думку вченого, пам'ятки матеріальної культури та народного мистецтва певного населеного пункту чи регіону слід вивчати в комплексі. Результатом його досліджень стали монографії: «Старі хати Харкова» (1922), «Покровський собор у Харкові» (1923), «Мистецтво Слобожанщини» (1928), «Лизогубівська кам'яниця у м. Седневі» (1932). З 1923 по 1927 роки співробітники Музею українського мистецтва організують кілька науково-дослідних експедицій по Україні для збирання експонатів для музею і дослідів пам'яток на місцях. С. Таранушенко разом з співробітниками описує і фотографує будівлі, мистецькі твори, народні меблі, оправи стародруків, ікони: все найкоштовніше, що зустрічалося на їхньому шляху. Оскільки більшість цих пам'ятників загинуло, цінність зробленої вченим фототеки величезна.

Поряд зі збором експонатів музей проводив жваву наукову роботу, що була тісно пов'язана з діяльністю секції українського мистецтва при дослідницькій кафедрі історії української культури Харківського університету. Актуальні проблеми культурного життя і, зокрема, музею, пояснюють причину широкого тематичного діапазону праць його директора - С.А.Таранушенка. Він один з

перших дав мистецтвознавчий аналіз народної писанки, пише про українські кустарні промисли, публікує матеріали з історії української мініатюри, вивчає монументальне народне мистецтво Галичини XVI–XVIII століть, українські килими, стародруковані видання, розпис хат в Україні, ранні портрети, написані рукою Шевченка, творчість сучасних йому художників. На початку 30-х років за редакцією Таранушенка видавалися нариси за серією «Українське малярство».

Поряд з науковою і педагогічною діяльністю Стефан Андрійович займався великою громадською роботою. Майже 10 років він працював в установах з охорони пам'яток культури, активно оберігав від руйнування старовинні будівлі і перешкоджав вивезенню мистецьких пам'яток за кордон.

У жовтні 1933 року С.А.Таранушенко було заарештовано, а Музей українського мистецтва ліквідовано. За стандартним звинуваченням в «українському націоналізмі» його засудили до 5 років виправно-трудова таборів. Вчений відбув термін покарання на будівництві забайкальської залізниці, після чого повернутися в Україну йому не дозволили. У 1937 році Таранушенко працював викладачем робітфаку у Мотовилісі (Пермська область), а з 1938 по 1950 роки науковим співробітником картинної галереї в Курську; з 1950 до 1953 року завідував фондами Астраханської картинної галереї. Тільки в 1953 році Стефан Андрійович зміг повернутися до Києва і відновити рідну йому справу, працюючи протягом 10 років в Академії архітектури УРСР.

По щастю, зібрані Таранушенком до 1933 року численні матеріали (креслення, малюнки, фотографії і нотатки) вдалося зберегти після його арешту. Безцінні скарби повернулися до їхнього власника, дозволивши йому продовжити плідну роботу.

У цей період учений звертається до творчості Т.Шевченка, художній спадщині якого присвятив низку статей і монографію «Шевченко – художник» (1961), публікує книгу «П.Д.Мартинівич» (1958), статті про О.Кульчицьку, В.Кричевського, В.Боровиковського, численні розвідки з історії української архітектури і побуту тощо.

5 вересня 1958 року президія Харківського обласного суду переглянула справу С.А.Таранушенка і він був повністю реабілітований.

У 1963 році Стефан Андрійович вийшов на пенсію, але все одне продовжував займатися науковою роботою. Остання монографія С.Таранушенка – «Монументальна архітектура Лівобережної України», над якою він попри всі перепони, працював упродовж усього творчого життя (1916-1968 рр.), побачила світ у 1976 році і стала одним із найпомітніших явищ українського мистецтвознавства повоєнних років.

13 жовтня 1976 року Стефан Андрійович помер у Києві і був похований на Байковому кладовищі.

У цілому С.А. Таранушенко опублікував понад 70 книг і статей про архітектуру, образотворче мистецтво і народну творчість України.

Основні дати життя і діяльності

С.А.Таранушенка

1889р., 21 грудня	– народився в м. Лебедин Харківської губернії (нині Сумська область) в родині дрібного торговця
1910	– екстерном закінчив гімназію в Охтирці і вступив до Харківського університету - С.Таранушенка обрано доцентом історико-філологічного факультету
1918	
1921	- працює науковим співробітником науково-дослідної кафедри українського мистецтва Харківського університету
1920-1933	- очолює Республіканський музей українського мистецтва в Харкові
1922	- виходить з друку монографія «Старі хати Харкова»
1923	- видано монографію «Покровський собор у Харкові»
1924-1929	- працює професором Харківського художнього інституту

- 1933,
14 жовтня - С.Таранушенко звинувачено в “українському націоналізмі” і заарештовано
- 1934,
лютий - засудження до 5 років виправно-трудоих таборів
- 1937 - працює викладачем робітфаку в с. Мотовилиха Пермської області
- 1938-1950 - працює науковим співробітником картинної галереї у Курську
- 1950-1953 - завідує фондами Астраханської картинної галереї
- 1953 - С.Таранушенко переїжджає до Києва
- 1953-1963 - працює в Академії архітектури
- 1958,
5 вересня - повністю реабілітований
- 1976 - виходить з друку монографія «Монументальна архітектура Лівобережної України»
- 1976,
13 жовтня - Таранушенко помер у Києві і похований на Байковому кладовищі

Показчик друкованих праць С.А.Таранушенка

Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. – К.: Будівельник, 1976. – 336 с.

Пам'ятки мистецтва Старої Слобожанщини: [Альбом]. – Х., б. р. – 114 с.

Старі хати Харкова. – Х., 1922. – 16 с.

* * *

Давнє поліське житло // Нар. творчість та етнографія. - 1962. - № 1. - С. 8-23.

Клуни українського Полісся // Нар. творчість та етнографія. - 1968. - № 3. - С. 60-64.

Народні елементи в монументальній мурованій архітектурі ХУІІ-ХУІІІ століть на Слобожанщині // Пам'ятки України. – 1993. - № 2/3. – С. 58-60, 119-122.

Покровський собор у Харкові [ХУІІ ст.] // Образотв. мистецт. – 1989. - № 6. – С. 13-16.

Рудинський як мистецтвознавець // Пам'ятки України. – 1988. - № 3. – С. 20-21.

Українські народні меблі // Нар. творчість та етнографія. - 1957. - № 2. - С. 77-88.

Література про життя і творчість С.А.Таранушенка

Біографічні довідки:

Таранушенко Стефан Андрійович // Український Радянський Енциклопедичний Словник. – К., 1987. – Т. 3. – С. 357.

Таранушенко Стефан Андрійович // Провідники духовності в Україні: [Довідник]. – К., 2003. – С. 759-760.

Таранушенко Стефан Андрійович // Мистецтво України: Біогр. довід. – К., 1997. – С. 574.

* * *

Білокінь С.І. Велетень мистецтвознавства / С.І.Білокінь // Пам'ятки України. – 1989. - № 3. – С. 12-18; Те саме // Репресоване відродження. – К., 1993. – С. 332-345.

Білокінь С. Мистецтвознавець, етнограф / С.Білокінь // Нар. творчість та етнографія. – 1969. - № 6. – С. 67-69.

Вегерський В. ...Дозволили померти в Києві / В.Вегерський // Пам'ятки України. – 1993. - № 2/3. – С. 55-56.

Голод Ю. Трьохсвятительська церква / Ю.Голод // Життя Лебединщини. – 2004. – 12 трав. (N38). <<http://new.lebedyn.com.ua/modules.php?name=News&file=artikle&sid=70>>

Знаковський В. Служение прекрасному и духовности / В.Знаковський // Слобода. – 1999. – 21 дек.

Лейбфрейд А. Жизненный подвиг историка-искусствоведа / А.Лейбфрейд // Слобода. – 1994. - № 29 (май).

Мизина В. Стефан Таранушенко: страницы биографии / В.Мизина // Событие. – 2002. - № 47. – С. 22. <<http://event.interami.com/>>

Пуцко В. Стефан Таранушенко і Харківський осередок українського мистецтва / В.Пуцко // Наукова конференція “Художнє життя Харкова першої третини ХХ століття”: Тези доп. та повідомл. – Х., 1993. – С. 13-16.

Пуцько В. Життя, віддане дослідженню українського мистецтва / В.Пуцько // Образотв. мистецт. – 1989. - № 6. – С. 16-19.

Ротач П. До біографії С.Таранушенка: полтавські сторінки [1889-1976] // Київ. старовина. – 1999. - № 4. – С. 151-158.

С.А.Таранушенко та проблеми вивчення мистецтва Слобожанщини ХУІІІ-ХІХ століть: Тези доп. і повідомл. наук.-теор. конф., присвяч. 100-річчю від дня народження С.А.Таранушенка / Сум. обл. орг. укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. – Суми, 1989. – 26 с.

Бібліографія:

Археологія України: Бібліогр. покажч., 1981-1990 / НАН України ім. В.І.Вернадського. – К., 1999. – 460 с.

Імен. покажч.: Таранушенко С.А. - С. 406.

“**Червоний шлях**” (1923-1936 рр.): Системат. покаж. змісту / Нац. парламент. б-ка України. – К., 2003. – 216 с. –

Імен. покажч.: Таранушенко С.А. – С. 113, 173, 178.

Складач: Лаухіна Л.В.

Відповідальний
за випуск: Сашкова Л.О.

Редактори: Конопля Л.М., Єрофєєва Г.М.